

УДК 378:6360

ПОКАРАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Козубовський Ростислав Володимирович
м.Ужгород

У даній статті розглядаються питання профілактики девіантної поведінки. Підкреслюється, що покарання є важливою складовою системи профілактики.

Ключові слова : девіантна поведінка, система профілактики, покарання.

Проблема профілактики девіантної поведінки посідає чільне місце в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених (Ю.Іванов, О.Джужа, А.Долгова, В.Синьов, П.Вест, Д.Фарінгтон, Д.Тернер та ін.). Слід підкреслити, що вченими здебільшого розглядаються теоретичні питання проблеми девіантної поведінки, а також соціальні, психолого-педагогічні, медико-біологічні аспекти профілактики девіантної поведінки. Водночас, повноправною складовою профілактики є і кримінально-правові аспекти, тобто покарання може розглядатися як засіб попередження девіантних проявів. Отже, в даній статті зацентруємо увагу саме на цьому аспекті.

Існування злочинності породжує і виправдовує існування системи кримінальних покарань, головним призначенням якої є боротьба зі злочинністю і водночас – її попередження і ліквідація.

Історичний екскурс свідчить про наявність значної кількості концепцій покарання. Так, згідно з даними наукових досліджень, в кінці минулого століття нараховувалось понад 20 філософських систем покарання і понад 100 юридичних концепцій, присвячених цілям покарання [1]. Відзначимо, що їх кількість продовжує зростати.

Вітчизняна дослідниця О.Фролова, аналізуючи існуючі філософські концепції покарання, виокремлює 3 основні з них :

- концепція покарання як відплата;
- концепції покарання як залякування, попередження;
- концепція покарання як виправлення, перевиховання [2].

Головними представниками концепції покарання як відплати були філософи І.Кант, Ф.Бредлі.

В основу концепції відплати покладено два принципи : перший з них полягав у визнанні вини обов'язковим елементом, без якого покарання втрачає будь-який смисл і значення. Отже, звідси випливає, що покарання повинно призначатися тільки за дії, які є винними. Другий принцип передбачав відповідність призначення певного виду покарання вчиненому злочину.

Очевидною позитивною ознакою цієї концепції покаран-

ня є те, що вона передбачала використання покарання, яке відповідало б конкретному злочину, було встановлене законом і відоме заздалегідь, тобто, ще до вчинення протизаконної дії. Недоліком концепції відплати можна вважати те, що вона не дає достатньо чітких рекомендацій щодо відповідності чи еквівалентності покарання вчиненому злочину, а також щодо того, як порівнювати між собою різні (іноді досить схожі між собою) злочини. Ця концепція також не враховує належним чином наслідки злочину та деякі важливі чинники, що перебувають поза прямими зв'язками між покаранням і злочином (наприклад, вікові особливості неповнолітніх).

Концепція покарання як залякування, попередження була обґрунтована такими відомими вченими як Дж.Локк, Ч.Беккарія.

Чезаре Беккарія, зокрема, у його відомій праці "Про злочини і покарання", всебічно обґрунтовує ідеї запобіжного впливу покарання, що здатне виробити внутрішні спонування, які утримують від прояву "пристрастей", висловлює слушну думку з приводу того, що "не жорстокість покарань, а їх неминучість попереджує здійснення наступного злочину. Покарання самі по собі безсилі. Треба попереджати злочини". На нашу думку, дуже актуальним на сьогоднішній день є його твердження про те, що злочин не впливає зі злої волі злочинця, а є продуктом соціального середовища.

Ця концепція була більш гуманною і людяною, ніж концепція відплати. Поступово вона стала домінуючою і знайшла підтримку серед учених багатьох західних країн, а також Росії. Зокрема, російський вчений С.Познішев, підтримуючи ідеї Ч.Беккарія, вважав, що кримінальне покарання має на меті попередження злочинів шляхом фізичного утримання злочинців від вчинення протиправної дії, або психологічної протидії злочинам з боку інших членів суспільства.

Незважаючи на певну привабливість цієї концепції, вона теж не позбавлена недоліків, які, перш за все, проявляються у відсутності обов'язкового і тісного зв'язку між виною і покаранням. Це зумовлює небезпідставність звинувачень в існуванні потенційних можливостей щодо випадкового, помилкового, зловмисного покарання. Певні розбіжності проявляються серед прихильників цієї концепції у визначенні самих понять злочинності і кари.

Цікавою є концепція покарання як виправлення чи перевиховання. Витоки цієї концепції можна знайти в працях відомого філософа-мислителя епохи античності - Платона. Він вважав злочинців морально хворими людьми, а головне завдання правосуддя вбачав у лікуванні їх душ. Фундаментом його концепції стали 3 постулати:

- схильність до вчинення хибних дій є душевною хворобою, що поступово руйнує особистість;
- покарання за злочин слід розглядати як моральні ліки - не дуже смачні, але корисні;
- для злочинців держава повинна бути лікарем, який сприяє їх видужанню.

Платон цілком слушно відзначав, що ніяке покарання за законом не призначається заради того, щоб завдати шкоди, а для того, щоб зробити хворого здоровим, кращим, ніж він був до покарання.

Очевидним недоліком цієї концепції є припущення про те, що злочин зумовлений хворобою, а лікувальна дія не зв'язана жодним чином з правопорушенням, а тільки з хворобою.

Безперечно, розглянуті концепції покарання у так званому "чистому виді" на сьогоднішній день практично не зустрічаються. Вони більш вдосконалені, модифіковані, комбіновані. Проте вони все ж в значній мірі сприяють кращому розумінню соціальних, правових і кримінологічних витоків сучасних концепцій покарання та їх реалізації у кримінальній політиці держав, їх законодавстві. Це, зокрема, стосується й розуміння сучасних цілей покарання.

Підкреслимо, що питання про цілі покарання продовжує залишатися дискусійним. Найбільш інтенсивною є наукова полеміка з питання оцінки кари: чи є кара метою покарання?

Більшість вітчизняних і зарубіжних учених (Г.Барклей, Б.Гібсон, Г.Злобін, І.Ной та ін.) висловлюють думку, що кара, яка

розуміється як обмеження чи позбавлення певних благ, свобод, прав особистості, становить не мету, а основний зміст покарання і є засобом досягнення цілей покарання, змушує злочинця відчувати неправильність своєї поведінки.

Дискусійними є й інші аспекти питання стосовно цілей покарання. Наприклад, деякі вчені (Н.Кузнецова, Т.Вілкінсон та ін.) обґрунтовують дві мети покарання: попередження нових злочинів з боку засуджених (спеціальне попередження) і попередження злочинів з боку інших осіб (загальне попередження). При цьому виправлення і перевиховання засуджених оцінюється тільки як засіб досягнення мети спеціальної превенції, а не як самостійна мета покарання. Інші вчені (Р.Аллен, М.Шаргородський) оцінюють загальне і спеціальне попередження як кінцеву мету покарання, а виправлення і перевиховання - як одну з початкових цілей покарання, що одночасно є і засобом для досягнення кінцевої мети - попередження вчинення нових злочинів.

О.Фролова визнає, що основними і першочерговими цілями покарання є загальне і спеціальне попередження і вважає, що виправлення і перевиховання засуджених можуть бути лише віддаленими цілями покарання. Їх можна досягти тільки після досягнення мети спеціальної превенції, що, однак не виключає одночасного руху до всіх цілей та взаємодії протягом цього руху.

Не зупиняючись докладно на аналізі дискусій з проблем загального і спеціального попередження, підкреслимо, що вочевидь попередження є загальним у тих випадках, коло воно адресоване не всім громадянам і спрямоване на утримання їх від вчинення злочинів під загрозою покарання та зв'язаними з ним державним і громадським осудом і різноманітними обмеженнями прав і свобод.

Водночас підкреслимо, що переважна більшість людей не вчиняє злочинів зовсім не через страх покарання, а з причин певного виховання, наявності певних моральних принципів. Проте, безперечно, є й інші громадяни, які не вчиняють злочинів саме внаслідок загрози покарання. І, нарешті, є чимало громадян, які вчиняють злочини, незважаючи ні на що. Вони ігнорують існуючі в суспільстві норми і правила поведінки навіть знаючи, що порушення цих норм передбачає покарання. Межі між цими умовними групами громадян не є стійкими і сталими, вони перебувають у постійному русі, тому цілком очевидно, що проблема загального попередження злочинності ніколи не втратить своєї актуальності і значимості.

Спеціальне попередження, на відміну від загального, адресоване певним групам, чи категоріям осіб. Так, зокрема, спеціальне попередження як мета кримінального покарання спрямоване на утримання засуджених від вчинення ними нових протиправних дій. Головне, не допустити скоєння злочинів шляхом успішної реалізації оперативного-розшукових або виховних заходів, забезпечення постійного нагляду і контролю за їх діями.

Слід підкреслити, що виправлення й перевиховання засуджених неможливе без досягнення мети спеціального попередження, а вона може вважатися досягнутою, якщо відомо, що засуджені дійсно виправилися і не здатні здійснити злочин (винятком можуть бути лише злочини з необережності).

Отже, основні механізми, шляхи чи засоби реалізації цілей покарання проявляються в наступному: 1. особа, яка відбула покарання, не здійснює нових злочинів через страх покарання, зокрема страх перед конкретним покаранням, яке вона зазнала особисто в минулому, чи володіє інформацією, яку отримала від інших осіб; 2. особа, яка відбула покарання, не здійснює нових злочинів внаслідок зміни своїх внутрішніх орієнтацій, системи особистісних цінностей, переконань, світогляду, соціального й морально-психологічного переродження.

Безумовно, що другий з названих шляхів досягнення цілей покарання є оптимальним.

Таким чином, кримінально-правові заходи впливу, тобто покарання, на сьогоднішній день є повноправною важливою складовою профілактики девіантних проявів.

Література

1. Bean Ph. Punishment / Philip Bean. – Oxford: Martin Robertson, 1981. – 332p.
2. Фролова О.Г. Злочинність і система покарань / Олена Григорівна Фролова. – К.: АртЕК. – 208с.

В данной статье рассматриваются вопросы профилактики девиантного поведения. Подчеркивается, что наказание является важной составной частью системы профилактики.

Ключевые слова: девиантное поведение, система профилактики, наказание.

The author of the article has considered the issues of deviations prevention. It has been underlined that the punishment is an important part of prevention.

Key words: deviative behaviour, preventive system, punishment.